

Aalscholvers op slaapplaatsen in Nederland in januari 2003 en 2004

Stef van Rijn & Jeroen Nienhuis

Na de opvallende toename in de jaren tachtig en negentig, zijn Aalscholvers *Phalacrocorax carbo sinensis* in ons land tegenwoordig ook in de winter alom vertegenwoordigd. De vogels worden daarbij in uiteenlopende habitats waargenomen, zowel op de grotere wateren als ook in vaarten, kanalen en grachten in stedelijk gebied. Het is dan ook de vraag of de jaarlijkse midwintertelling in januari (zie o.a. van Roomen *et al.* 2004) voor Aalscholvers een goed beeld geeft van de aanwezige aantallen en de verspreiding. De grote concentraties worden waarschijnlijk goed in kaart gebracht, maar het blijft onduidelijk hoeveel vogels zich op de kleinere wateren ophouden. Vanuit deze achtergrond ontstond het idee om in januari 2003 een landelijke slaapplaattelling te organiseren, die op uitgebreidere schaal werd herhaald in januari 2004. Het tellen van slaapplaatsen heeft als voordeel dat ook in gebieden met een verspreid voorkomen het aantal betrekkelijk eenvoudig vastgesteld kan worden. Doorgaans zoeken al-

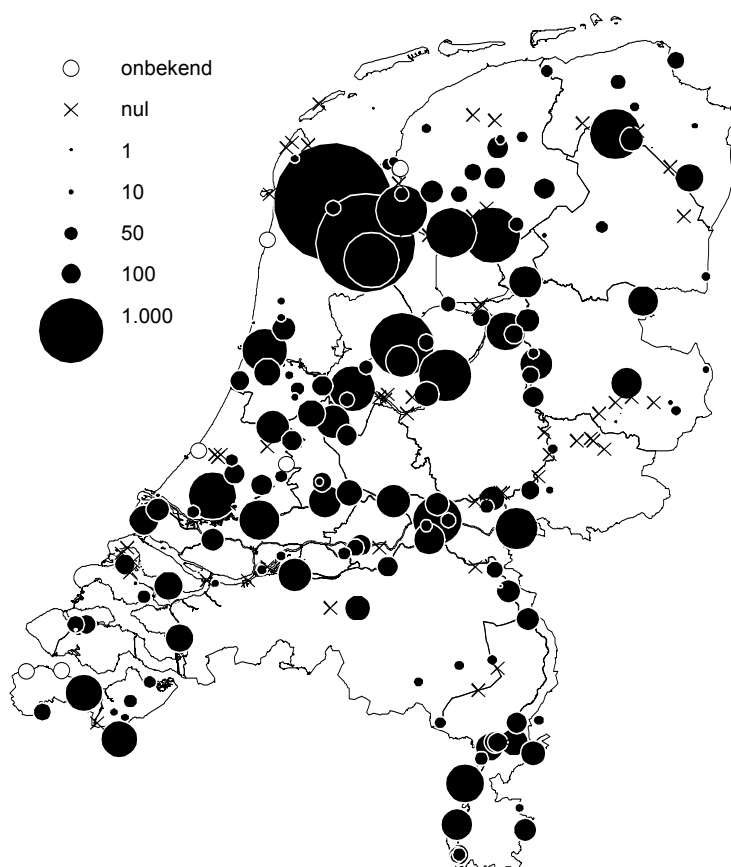
le vogels in de namiddag gemeenschappelijke slaapplaatsen op. Veel van de slaapplaatsen zijn bovendien goed bekend bij ter plaatse actieve vogelaars. Tegelijk met de Nederlandse telling, werd ook in de rest van Europa een slaapplaattelling georganiseerd (Marion & Parz-Gollner 2004), zodat we een beeld kunnen vormen van het aandeel van de totale populatie dat in ons land overwintert.

Op 18/19 januari 2003 lukte het maar ten dele om alle Nederlandse slaapplaatsen geteld te krijgen (74 van de 224 bekende locaties), maar op 17/18 januari 2004 was de animo des te groter. Meer dan 200 waarnemers waren op pad om slaapplaatsen te tellen. De tellingen vonden plaats van de late namiddag tot in het donker, als alle vogels aanwezig zijn. Naast slaapplaatsen in Nederland werden ook enkele plekken net over de landsgrens geteld. Het gaat hier om slaapplaatsen van vogels waarvan het waarschijnlijk of zeker is dat ze grotendeels in Nederland vissen. Dit is bekend van slaapplaatsen over de grens in Zuid-Limburg (o.a. langs de Grensmaas slapende Aalscholvers die vooral in de Nederlandse Maas vissen) en twee slaapplaatsen over de Belgische grens bij Zeeuws-Vlaanderen (Moerbeke en Sint Margriete). Van

Tabel 1. Aantallen Aalscholvers op slaapplaatsen in januari 2004. *Numbers of Great Cormorants at night-roosts in The Netherlands in January 2004.*

Regio <i>Region</i>	Aantal geteld <i>Cormorants counted</i>	Aantal slaapplaatsen ¹ <i>Roosts covered</i>	Niet getelde slaapplaatsen <i>Roosts not covered</i>	Gemiddeld aantal <i>Mean number per roost</i>
Noord-Nederland (Gr, Dr, Fr) <i>Northern Netherlands</i>	3232	27	0	120
IJsselmeergebied (incl. Randmeren) <i>Lake IJsselmeer and border lakes</i>	10 346	20	1	517
West-Nederland (NH, ZH, Vechtplassen) <i>Western Netherlands</i>	3176	26	3	122
Midden-Nederland (vnl. IJssel, Rijn, Waal) <i>Central Netherlands</i>	4209	26	0	160
Oost-Nederland (Achterhoek, Twenthe) <i>Eastern Netherlands</i>	318	7	0	45
Zuid-Nederland (vnl. Limburgse Maas) <i>Southern Netherlands</i>	2454	25	0	98
Deltagebied (incl. Biesbosch) <i>SW Delta area and Biesbosch</i>	2010	23	5	87
Totaal total	25 745	154	9	167

¹ Daarnaast werden 61 slaapplaatsen geteld waar geen vogels werden aangetroffen. *Not included are 61 night-roosts which were covered but where no birds were observed.*

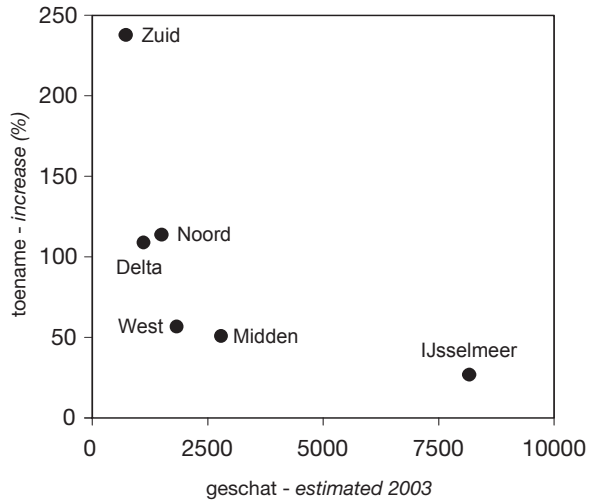
Figuur 1. Verspreiding van Aalscholvers op slaappleaatsen in januari 2004. *Distribution of Great Cormorants at night-roosts in The Netherlands in January 2004.*

215 (96%) van de 224 bekende slaappleaatsen (inclusief alle bekende grote slaappleaatsen) werden gegevens ontvangen, zodat we voor 2004 kunnen spreken van een vrijwel complete telling. Voor het eerst komt hiermee een actueel beeld beschikbaar van Nederlandse aalscholverslaappleaatsen in de winter. De bespreking van de resultaten richt zich vooral op de (completere) telling in 2004.

In januari 2004 werden op 163 slaappleaatsen maar liefst 25 745 Aalscholvers geteld (figuur 1). Gemiddeld werden per slaappleaats 167 vogels geregistreerd (maximum 3251, mediaan 70). Een belangrijk deel van het totaal verbleef in het IJsselmeergebied (IJsselmeer, Marker-

meer, Veluwerandmeren), waar gemiddeld ook de grootste slaappleaatsen waren gesitueerd (tabel 1). Het grootste aantal werd geteld op een strekdam in de Waddenzee bij Den Oever ('De Banaan') en het eiland 'De Kreupel' in het IJsselmeer (resp. 3251 en 2250 vogels). Naast deze twee locaties waren er nog negen andere slaappleaatsen met meer dan 500 vogels. Vijf hiervan bevonden zich in het IJsselmeergebied, de overige in Noord-Nederland (Rottige Meenthe Fr en Friescheveen Dr), Zuid-Holland (Ackerdijkse Plassen) en in het rivierengebied (Drutensche Waarden, Waal). Opgeteld verbleef 40% van alle slapende Aalscholvers in het IJsselmeergebied en 26% langs de grote rivieren.

Figuur 2. Aantaltoename per regio tussen januari 2003 en januari 2004 (op grond van slaapplaatsen die in beide jaren werden geteld). *Growth in numbers between January 2003 (partly estimated) and 2004, according to region (see Table 1 for translation of regions).*

In het rivierengebied waren het noordelijk deel van de Limburgse Maas en het middenstroomse deel van de IJssel (traject Dieren-Deventer) duidelijk onderbezet. Mogelijk speelt het spaarzame voorkomen van natuurterreinen in de vorm van natte uiterwaarden met wilgenbos

hierin een rol. Ook in de zoute wateren (Noordzeekust, Waddengebied) werden nauwelijks Aalscholvers geregistreerd, hoewel deze gebieden in zomer en het najaar veelvuldig worden opgezocht en ook grote slaapplaatsen herbergen (van Roomen *et al.* 2004). Bij slaapplaatsen

Aalscholver in broedkleed; een deel van de slaapplaatsen ligt in de broedkolonies (Hans Gebuis) *Great Cormorant in breeding plumage; some of the breeding colonies are used in winter as night-roosts.*

in de buurt van de Noordzeekust (o.a. in de duinen en bij IJmuiden) bleken binnenvliegende Aalscholvers in januari voornamelijk vanuit de binnenwateren te komen. In zoute milieus wordt 's winters dus kennelijk niet of nauwelijks gefoerageerd. Het aantal in de Delta en de Biesbosch was met 2010 vogels eveneens kleiner dan verwacht. De slaappleaatsen hier waren in het algemeen klein met als uitschieters die van de Braakman (Zeeuws-Vlaanderen) en bij het Belgische Moerbeke, beide met ruim 300 vogels. Het aantal overwinterende vogels in Oost-Nederland (Twente, Achterhoek) was zeer gering. Langs de vele beken en kanalen in Oost-Nederland worden in het najaar doorgaans opvallend veel Aalscholvers waargenomen, maar kennelijk zijn deze pleatsen onaantrekkelijk als overwinteringsgebied.

Alle 74 slaappleaatsen die in 2003 werden geteld, werden opnieuw geteld 2004. In grote lijnen bleek het aantal vogels per slaappleaats in 2004 vergelijkbaar tot enkele malen hoger dan een jaar eerder. Hierop waren enkele uitzonderingen. Sterke afnames werden vastgesteld bij Andijk (NH) en bij de Ketelbrug (FI; beide IJsselmeergebied). De afname bij Andijk (van 2800 naar 675) heeft waarschijnlijk te maken met het zes kilometer verderop gelegen nieuwe eiland 'De Kreupel' dat in het voorjaar van 2003 in het IJsselmeer werd opgespoten. De afname bij de Ketelbrug (van 450 naar 60) is waarschijnlijk een weereffect. De vogels slapen hier in hoogspanningsmasten. De stevige wind die in het eerste deel van het telweekeinde woedde heeft vermoedelijk tot gevolg gehad dat een groot deel van de dieren zich had verplaatst naar naburige slaappleaatsen (Lemmer, Oostvaardersplassen, 'De Kreupel'). Op al deze locaties werden in januari 2004 namelijk grotere aantallen geteld. In de Oostvaardersplassen sliepen in 2003 geen vogels en in 2004 waren het er 954. Bij Lemmer nam het aantal toe van c. 500 vogels in 2003 tot c. 600 in 2004.

Op basis van de gebieden die in beide jaren zijn geteld is per regio een verandingspercentage berekend. In alle regio's bleken de getelde aantallen in 2004 hoger dan in 2003. De verschillen liepen uiteen van 27% tot 238%. In de regio's Delta, Noord-Nederland en vooral Zuid-Nederland (voornamelijk de Limburgse Maas) nam het aantal Aalscholvers op de getelde slaappleaatsen in 2004 sterk toe vergeleken met 2003. In het IJsselmeergebied, West-Nederland en het rivierengebied werd naar verhouding een

geringe toename geregistreerd. De sterkste groei manifesteerde zich in de regio's met de kleinste aantallen Aalscholvers (figuur 2). Het lijkt er dan ook op dat de regio's met de grootste concentraties al min of meer aan de grenzen van hun capaciteit zitten, en dat er vooral in de regio's waar in 2003 kleinere slaappleaatsen en geringere aantallen voorkwamen nog ruimte was voor groei. Op grond van de regionale aantalveranderingen op de slaappleaatsen die in beide jaren werden geteld, kan ook een inschatting worden gemaakt van de aantallen tijdens de incomplete telling van 2003. Deze schatting komt op 16 400 vogels, ofwel 64% van het aantal in 2004.

Dat er in januari 2004 zoveel meer Aalscholvers werden geteld dan in 2003 heeft vooral te maken met de milde weersomstandigheden. De winter van 2002/03 was aan de koude kant, en kende voorafgaand aan de telling een periode met vorst. In 2003/04 daarentegen overheersten bovengemiddelde temperaturen in de aanloop naar de telling, en was er slechts een korte periode met lage temperaturen (gegevens KNMI). Uit frequente tellingen langs de Maas in het zuiden van België valt op te maken dat waarschijnlijk in december 2003 al vogels terugkeerden uit zuidelijker gelegen overwinteringsgebieden, terwijl door het zachte weer in Nederland verblijvende noordelijker broedvogels (voornamelijk afkomstig uit Denemarken) veelal in onze contreien overwinterd zullen hebben. Daarnaast lijkt er ook een ontwikkeling gaande dat de Nederlandse broedvogels steeds eerder met broeden beginnen, en waarschijnlijk een groeiend aandeel eigen broedvogels in de winterpopulatie mede zorgt voor de grotere aantallen. In de Akerdijkse Plassen (ZH) werden rond kerstmis 2003 al broedende vogels gemeld. Ook in andere broedkolonies (vooral in het binnenland) waren in januari 2004 al veel vogels aanwezig. Indien de tendens naar mildere winters zich doorzet is het te verwachten dat deze ontwikkeling een structureel karakter krijgt.

Een aantal van bijna 26 000 Aalscholvers zoals geteld op de slaappleaatsen in januari 2004 is tot dusverre in Nederland in de winter niet eerder waargenomen. Overdag uitgevoerde midwintertellingen in januari 2001-2003 leverden totaal 19 400, 18 100 en 23 700 vogels op (van Roomen *et al.* 2002, 2004, Sovon Nieuws 17 (1): 9-10). De schatting voor januari 2003 past goed in dit beeld, maar is dus lager dan het aantal dat tijdens de midwintertelling in januari 2003 werd

geteld. Dat is opmerkelijk omdat we juist verwachtten dat een slaapplaatsstelling een vollediger beeld oplevert. Mogelijk dat de schatting die we voor 2003 hebben gemaakt dus aan de lage kant is, wat veroorzaakt zou kunnen worden door verschillen in weersomstandigheden tussen de beide winters, waardoor de verspreiding niet helemaal gelijk was en de lokale aantalveranderingen van het ene op het andere jaar niet representatief zijn. Uit een vergelijking met de resultaten van de Europese telling wordt duidelijk dat Nederland in de winter slechts een gering deel van de continentale populatie herbergt. Uitgaande van de voorlopige gegevens

van de internationale slaapplaatsstelling ging het in januari 2004 om 5% van de 462 000 vogels (Marion & Parz-Gollner 2004). Het ligt in de bedoeling de in 2003 gestarte reeks slaapplaatsstellingen in de komende jaren voort te zetten.

Ton Cuijpers, Sjoerd Dirksen, Gerrit Gerritsen en Romke Kleefstra zorgden er mede voor dat een groot deel van de slaapplaatsen geteld kon worden. Daarnaast zijn we veel dank verschuldigd aan de ruim 200 vrijwilligers die een namiddag opofferden om (soms zonder een Aalscholver te zien) de slaapplaatsen te controleren.

Typische formatie Aalscholvers op weg naar kolonie of slaapplaats (Bert Bos) *Typical flock of Great Cormorants commuting from feeding area to breeding colony or roost.*

Literatuur

- Marion L. & R. Parz-Gollner 2004. Preliminary results of the first Pan-European Cormorant midwinter-census in January 2003. Proceedings 6th International Conference on Cormorants. Wetlands International Cormorant Research Group. Odessa, Ukraine 10-14 September 2003. In druk.
- van Roomen M, E. van Winden, K. Koffijberg, B. Voslamber R. Kleefstra, G. Ottens & Sovon Ganzen en zwanenwerkgroep 2002. Watervogels in Nederland in 2000/2001. Sovon-Monitoringrapport 2002/04. RIZA-rapport BM02/15. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- van Roomen M, E. van Winden, K. Koffijberg, R. Kleefstra, G. Ottens, B. Voslamber & Sovon Ganzen en zwanenwerkgroep 2004. Watervogels in Nederland in 2001/2002. Sovon-Monitoringrapport 2004/01. RIZA-rapport BM04/01. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Stef van Rijn, Rijkswaterstaat RIZA, Postbus 17, 8200 AP Lelystad; s.vrijn@riza.rws.minvenw.nl
- Jeroen Nienhuis, Helperoostsingel 50, 9722 AW Groningen; jeroen.nienhuis@12move.nl

Great Cormorants *Phalacrocorax carbo sinensis* on night roosts in The Netherlands in January 2003 and 2004

Traditionally, numbers of wintering Great Cormorants in the Netherlands are derived from January counts for the International Waterbird Census (IWC) of Wetlands International. However, as the species has become widespread and also inhabits small waterbodies in areas less well covered during the IWC, we organised a national census of all known night-roosts in The Netherlands. These are expected to yield a better coverage of the wintering population as all birds usually gather at communal roosts from late afternoon onwards. In January 2003, coverage was medium, but at least all important sites were checked for Great Cormorants. In January 2004, 215 out of 224 known roosts were counted, including all major sites (Tab. 1, Fig. 1). The number of birds counted was 25 745 in January 2004. Based on data from sites covered in both years, it was estimated that 16 400 individuals were present in January 2003. The core wintering areas are situated around Lake IJsselmeer (40% of numbers in 2004) and along the large rivers (mainly IJssel, Rhine, and Waal, 26%, see Fig. 1). The largest roosts were all found around Lake IJsselmeer (maximum 3251 on an island near

Den Oever). In the North Sea and Wadden Sea, which support important concentrations during late summer and autumn, hardly any roosting birds were observed, and birds attending roosts close to these regions were reported to originate from fresh waterbodies. The number of Great Cormorants counted in January 2004 is the largest midwinter count ever for the Netherlands. Results from (daytime) IWC-counts in 2001-2003 ranged from 18 100 to 23 700 individuals. Both the night-roost counts and daytime observations constitute only a small proportion (about 5%) of the European wintering population. The large differences in numbers between 2003 and 2004 are attributed to weather conditions during the period prior to the census. As a result of cold spells in December 2002 and January 2003, many Great Cormorants were forced to move south, whereas the prevailing mild temperatures in 2003/04 provided excellent wintering opportunities in The Netherlands, with many birds returning early to the breeding colonies. First breeding in 2003/04 was already reported from late December and there has been a tendency for earlier breeding in many colonies recently.